

PROŠLOST

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 43, godina XXII
maj, 2017. [str. 23-40]

© Monos 2017

Kako je počeo rat na općini Gračanica: prvi dani agresije - maj 1992. godine

Prof. dr. Omer Hamzić

U ovom prilogu govori se o početku rata, odnosno izbijanju neprijateljstava na prostoru općine Gračanica, sa detaljima iz takozvane “majske oluje nad Gračanicom” (od 18. do 25. maja 1992. godine) kada su četnici sa Ozrena, 25. 5. 1992. godine izvršili najteže granatiranje Gračanice, prvi puta pokušavajući i pješadijski napad na grad koji im se našao na putu realizacije poznatog plana okupacije regije Tuzla pod kodnim nazivom “Drina”. Po tom planu, između ostalog, trebalo je općinu Gračanica presjeći pokretom četničkih snaga sa Ozrena, spajanjem Kakmuža na ozrenskoj i Lohinje (srpskog naselja) na gračaničkoj strani i dalje prema Smolući i Jasenici na putu Tuzla–Srebrenik. Drugi napadni pravac vodio je od Karanovca na ozrenskoj strani, spajanjem sa Lendićima na teritoriji općine Gračanica i dalje pravcem Skipovac – Duga Njiva na Trebavi. Na tom pravcu, od velikog strateškog značaja bili su posebno utvrđeni Lendići sa kojih su se u navedenom periodu izvodile učestale provokacije i artiljerijski udari na Gračanicu i susjedna bošnjačka naselja. U pokušaju da otklone opasnost sa tog uporišta, branioци Gračanice, 23. i 25. maja, izvršili su napad na najisturenije četničke položaje prema selu Malešićima u rejonu Ahmića i na utvrđenu kotu Zečev gaj na domaku Lendića. Zauzevši, 23. 5., položaje u Ahmićima, pripadnici TO iz Malešića i Stjepan Polje, podržani dobrovoljcima iz interventne jedinice SDA, dva dana kasnije, pokušali su “uzeti” i kotu Zečev Gaj. Zbog očiglednih propusta u organizaciji napada, nedovoljnog opreza, i neiskustva, pretrpjeli su teške gubitke, izgubivši u jednom danu 10 mladih boraca, nakon čega su sva dejstva u tom rejonu obustavljena. Autor detaljno opisuje seriju oružanih provokacija četnika sa Ozrena prema Gračanicu i ostalim naseljima na desnoj strani Spreče, koje su prethodile odlučujućim udarima, 25. 5. 1992. Paralelno s

PROŠLOST

tim, ukazuje na određene slabosti u organizaciji odbrane Gračanice, koje su baš i eskalirale u navedenom periodu kao posljedica političkih animoziteta u vojno-političkom vrhu općine i da nisu prevaziđene, mogle su prouzrokovati još teže posljedice.

Ključne riječi: Gračanica, Lendići, odbrana Bosne, Zečev Gaj, Teritorijalna odbrana, četnici, Hajrudin Džebo Bajbaga

Uvodne napomene

U rano jutro, 5. maja 1992. godine, definitivno je prekinut svaki saobraćaj između ozrenskih sela i Gračanice. Toga su jutra naoružani srpski dobrovoljci na sprečanskim mostovima zaustavili i zaplijenili sve radničke autobuse koji su se kretali prema Gračanici, istjerali iz njih radnike i vratili ih kućama. Rijeka Spreča u tom trenutku postaje granica, a njeni mostovi beskorisni objekti razdvajanja, zla i raskola među dojučerašnjim komšijama, kolegama i prijateljima koje su ti mostovi spajali.

Toga jutra možda je počeo rat na području općine Gračanica, a da njeni žitelji nisu to ni primijetili. Gruhnulo je, međutim, u predvečerje 18. 5. 1992. godine, kada su sa Ozrena poletjele prve artiljerijske granate na D. Orahovicu, a sutradan na Gračanicu, Miričinu i opet na D. Orahovicu. Zloslutno zavijanje sirena, praćeno potmulim ispaljenjima iz daljine i detonacijama u Gračanici postalo je stvarnost.

Stizali su i alarmantni glasovi da se u dubini Ozrena priprema masovan tenkovsko-pješadijski napad na Gračanicu. Do prvog žesćeg okršaja, međutim, došlo je na suprotnoj strani – u južnom dijelu Malešića, područje srpskog zaseoka Ahmići, 23. maja 1992. godine. U narednih nekoliko dana, a najviše u periodu od 23.–25. 5. 1992. godine, eskalirala su artiljerijska dejstva srpskih snaga, sa Lendića po Stjepan Polju i Gračanici i sa Ahmića po Malešićima.

Ubitačni projektili sa Ozrena djelovat će na “narodno jedinstvo” u Gračanici više od bilo kakvih proglasa i deklarativnih poziva na odbranu. Uostalom, vrijeme proglasa, apela i poziva na razum bilo je, nažalost, nepovratno isteklo. Ratna oluja ubrzano se primicala Gračanici i dobijala sve više na svojoj žestini i intenzitetu. Gomilanje srpskih snaga i njihovo pregrupisanje iz pravca Karanovca prema Lendićima i iz pravca Kakmuža prema Duraću i Gornjoj Lohinji, nagovještavalo je da će se čelična klijesta oko Gračanice sve više stezati s ciljem presijecanja teritorije općine na tri dijela. Ozren je bio spreman da krene na Gračanicu, a Trebava na Sjeninu, Lukavicu i druga bošnjačka sela sjeverno od Gračanice.

I ovdje je počinjao rat.

Datumi za historiju i narodno pamćenje (18. – 25. 5. 1912.)

18. 5. 1992. : Donja Orahovica

Ima puno razloga što se početak neprijateljstva na području općine Gračanica vezuje za 18. maj 1992. godine. Toga dana, u kasnim popodnevnim uslijedio je artiljerijski napad na Donju Orahovicu. Zavijanjem sirene prvi puta dat je znak opće opasnosti u Gračanici. Prije toga Ozrenici su zasuli vatrom grupu za zaprečavanje koju je činilo sedam teritorijalaca iz Donje Orahovice, dok je dovršavala posao oko zaprečavanja i postavljanja minsko-eksplozivnih sredstava na pravcu mogućeg napada s lijeve strane Spreče. Počelo je, ustvari, pješadijskom pucnjavom iz rejona Vojno-nastavnog centra na Lužanjku, da bi zatim, iz istog pravca “krenula” paljba iz protivavionskih mitraljeza i protivavionskih topova po ciljevima na desnoj strani Spreče. Samo na džamiju u Donjoj Orahovici ispaljeno je sedamnaest projektila. Pogođeno je nekoliko kuća i jedna štala. Jedan civil je poginuo usljed udara visokog napona iz električnih vodova koje je pokidala paljba sa Ozrena.

Nakon kraće artiljerijske pripreme, jedna grupa od dvadesetak ozrenskih četnika uspjela je preći most na Spreči i iz rejona Ibrica polja ponovo otvoriti vatru po Donjoj Orahovici. Izgledalo je kao da pripremaju pješadijski prodor u selo. Pedesetak teritorijalaca, u panici i strahu, pobjeglo je sa položaja... Sumnjajući u mogućnost odbrane, velika grupa od 60-70 uplašanih ljudi nasrnula je na tamošnju komandu tražeći oružje. Čak su neki pokušali od stražara rezervne milicije otići oružje silom. "Lično smo ugroženi od mještana Orahovice", javljao je u panici jedan od članova Rejonskog štaba TO Orahovica. Zavladao je opća dezorganizacija i kaos u selu. Procijenivši da je stanje u tom rejonu izuzetno teško i alarmantno, Općinski štab TO iste večeri upućuje na lice mjesta "pouzdanu ekipu", koja je zajedno sa Rejonskim štabom TO i mještanima, uspjela učvrstiti linije i brzo stabilizovati situaciju u selu.

Dosta straha i panike, toga dana bilo je i u susjednim muslimanskim selima u dolini Spreče, ali i na suprotnoj, sjevernoj strani općine. Prvo su u ranim jutarnjim satima u Općinski štab TO počele stizati zabrinjavajuće vijesti o komešanju, uznemirenosti i panici koja je zahvatila žitelje ugrožene Lukavice. Neko je proturao glasine da se tamo priprema predaja oružja četnicima i da treba "pokrenuti" narod prema Gračanici. Da bi smirili situaciju u tom dijelu općine, odmah su se na lice mjesta našli načelnik Općinskog štaba TO Ibrahim Nurkić i pomoćnik komandanta TO za moral Galib Ahmetašević. Svojim prisustvom ohrabрили su Krizni štab Lukavica, procijenivši da, i pored velikih teškoća, ipak "vlada situacijom na terenu". Stanovništvo je bilo u strahu zbog blizine "ratnih područja" Grapske i dijela Sjenine, po kojima su već harali četnici. Pristizanje uspaničenih izbjeglica iz tih sela, koje je trebalo zbrinjavati, još više je komplikovalo situaciju. Iako je naoružanja

i municije za odbranu sela bilo jako malo, moral naroda je, ipak, ostao na visini. Niko nije ni pomišljao na predaju oružja, iako je bilo nekih kontakata sa Srbima iz Skipovca. Nurkić i Ahmetašević su, nakon obilaska terena, održali sastanak sa članovima Kriznog štaba Lukavica na kojem su im dali odgovarajuća uputstva i obećali konkretnu pomoć iz Gračanice.¹

19. 5. 1992.: Miričina (i industrijska zona Gračanice)

U "hronologiji događaja", koja je, na osnovu obavještajnih i drugih izvještaja u Općinskom štabu TO uredno vođena "iz dana u dan", ispod datuma 19. 5.1992. godine ispisane su sljedeće "stavke": jake detonacije, praćene pojedinačnom paljbom i rafalima u 18.15 sati čule su se iz pravca Sižja ka Dobošnici, a dvadesetak minuta kasnije u blizini Miričine; u 18.55 sati potvrđena informacija o detonacijama iz pravca Miričine i prosljeđena obavijest da je počeo napad na Donju Orahovicu; petnaestak minuta kasnije, javljeno je da je počelo granatiranje industrijske zone u Gračanici iz pravca Karanovca, a u 19.30 sati ispaljeno nekoliko rafala iz protivavionskog mitraljeza sa Lendića; u 19.40 sati sa tri granate napadnut je Lazin vis; u isto vrijeme minobacački vod TO sa Hurija uzvratilo je vatrom po karanovačkom mostu; u 19.45 sati pristigla je alarmantna vijest da se starim putem iz Lendića kreće kamion sa protivavionskim topom, te da su iz pravca Karanovca krenula oklopna vozila prema Lendićima; negdje prije 20.00 sati izvijestili su iz Miričine o posljedicama granatiranja sa Ozrena: jedno lice lakše povrijeđeno, izgorjelo pet kuća, dvije štale, jedna garaža i jedna vikendica. Napad je izveden protivavionskim mitraljezima, minobacačima 82 i 120 milimetara, zoljom i protivavionskim topom. Takođe je javljeno da su poginula dva

1 Iz Hronologije događaja Općinskog štaba TO (Dalje: Hronologija...) i ratne bilježnice Ibrahima Nurikića (u koju je autor ostvario neposredan uvid)

rezervna milicionera i da je ranjeno šest lica, od kojih jedno teže.

Usprkos izvjesnom iznenađenju, ovaj prvi veći oružani atak na teritoriju općine Gračanica nije unio pometnju, niti je poremetio započeti proces organizovanja odbrane. Na artiljerijski napad sa Ozrena gračanički teritorijalci imali su čime uzvratiti i uzvratili su jakim minobacačkom vatrom. To je bilo veliko iznenađenje za "ozrenske stratege", koji su se nadali da će lahko zauzeti Gračanicu (neki su poručivali da će se ušetati na "bijelom konju"), računajući na to da se Gračanlije neće imati čime braniti.

Pokazalo se da im je taj račun bio pogrešan.

20. 5. 1992.: konsolidacija odbrane Gračanice

Iako je izgledalo da će nastupiti izvjesno zatišje, od ranih jutarnjih sati, 20.5.1992. godine, u Općinski štab TO počele su pristizati zabrinjavajuće vijesti: nastavljeno užurbano prebacivanje srpskih rezervista iz Karanovca u rejon Lendića; grupa srpskih snajperista iz Kakmuža prebacila se na Durać; srpski snajperista sa Lendića "udara" po naselju Javor; ozbiljnih čarki bilo je i na drugim položajima oko Gračanice. Iako je potvrđena obavijest da su pripadnici rezervne milicije i protivdiverzantskog vođa "očistili grad" od četničkih brloga i snajperista, ipak su postojale indicije da se u rejonu Lepra, iznad Varoši nalazi jedna zemunica u kojoj se krilo 10-15 naoružanih lica.

U Gračanici je bila u toku evakuacija stanovništva. Odlazili su uglavnom oni koje je valjalo skloniti, ali i oni koji nisu mogli savladati strah i neizvjesnost. Sa ozrenske strane ispraćala ih je povremena pucnjava, a iz dubine planine potmula topovska paljba.

U svom raportu za 20. 5. 1992. godine Rejonski štab TO Gračanica izvijestio je da

tokom borbenih dejstava, 19/20. 5. 1992. godine, njegove jedinice nisu imale gubitaka, da je posada protivavionskog topa uspješno obavila svoje zadatke, da su položaji jedinica dobro utvrđeni...²

Iz Općinskog štaba TO naređeno mu je da organizuje: stalno osmatranje puta Karanovac – Lendići i da u sadejstvu, prije svega sa pripadnicima rezervne milicije, onemogućava svaki pokret tim putem, da izdvoji dvojicu snajperista iz svog manevarskog vođa koji će neutralisati protivavionski top na Lendićima, da se jedan snajperista postavi u rejonu "Fering" – Hajdarovac, sa zadatkom da "drži" most na Sočkovcu, te da snajperisti iz rejona Stjepan Polja (iznad puta Doboj – Tuzla) dejstvuju po sprečanskom mostu u Karanovcu.

U međuvremenu, operativni dio Općinskog štaba TO izmješten je u zgradu osnovne škole u Sokolu, odakle su se održavale veze sa već formiranim rejonskim štabovima i jedinicama TO na terenu.³ U novom sjedištu Općinskog štaba tih dana bilo je izuzetno živo. Ubrzavale su se započete aktivnosti na izgradnji i konsolidaciji rejonskih štabova i jedinica TO. U isto vrijeme, radilo se na otklanjanju određenih slabosti u sistemu koordinacije sa organima civilne vlasti, koji su se takođe prilagođavali novonastaloj ratnoj situaciji. Pored Ratnog predsjedništva (predsjednik Hazim Vikalo), tih dana ističe se rad Ratnog izvršnog odbora (predsjednik: Reuf Sokolović), Općinskog štaba civilne zaštite i njegovih jedinica i sastava (komandant: Faruk Širbegović) kao i aktivnost kriznih štabova po mjesnim zajednicama.

Da bi se što bolje organizovale i uvezale sve raspoložive snage odbrane, Općinski štab TO je naredio svojim pomoćnicima za politički rad da se više angažuju pri formiranju jedinica, podizanju vojničke discipline i informisanju vojničkih sastava o aktuelnoj voj-

² Hronologija...

³ Rješenjem komandanta Općinskog štaba TO br. 01-128-1/92 od 23.5.1992. godine zgrada Osnovne škole u Sokolu bila je izuzeta za potrebe Općinskog štaba TO i ratne bolnice

no-političkoj situaciji, a posebno o ciljevima i zadacima teritorijalne odbrane. Kako je u svemu tome bilo još uvijek puno lutanja i nesnalaženja na terenu (političko uplitanje, nedostatak sinhronizacije, neki dupli kolosijeci u nadležnostima i dr.), nije slučajno u tom naređenju, posebno naglašeno sljedeće razjašnjenje: "Teritorijalna odbrana kao oružana sila nije stranačka vojska, te treba spriječiti miješanje stranačkog uticaja na jedinstvenost vojničkog kolektiva. Poseban problem predstavlja miješanje kriznih štabova u mjesnim zajednicama u rad i upotrebu jedinica TO, što treba rješavati putem nadležnih lokalnih organa vlasti."⁴

21. 5. 1992.: provokacije sa Lendića (nastavak)

I pored vidljivih napora da se uspostavi i konsoliduje sistem odbrane, stanovništvo je živjelo u strahu i neizvjesnosti. Gomilanje srpskih snaga i njihovo pregrupisanje iz pravca Karanovca prema Lendićima i iz pravca Kakmuža prema Duraću i Gornjoj Lohinji nagovještavalo je "sve jače stezanje četničkih kliješta oko Gračanice" i presijecanje teritorije općine na tri dijela. Počelo se govoriti i o masovnom iseljavanju. Obavještajni i drugi podaci za dan 21. 5. 1992. godine potvrđivali su opravdanost tih slutnji: u 8.55 sati javljeno je da se iz pravca Boljanića i Karanovca kreće kolona tenkova i oklopnih vozila; u 11.00 sati u Gračanici oglašena opća opasnost; u 16.00 sati stigla dojava da se na Lendićima ukopavaju dva topa, okrenuta u pravcu Gračanice; u 17.25 sati pojavio se kamion sa topom bestrzajcem iz pravca Karanovca prema Lendićima; u 17.40 sati provokativna paljba sa Lendića na Stjepan Polje; u 18.00 sati nekoliko hitaca sa Lendića na Javor; u 18.20 sati primijećen još jedan kamion na putu od Ka-

ranovca prema Lendićima; koji minut kasnije tri kamiona sa ljudstvom pokrenula su se u obrnutom smjeru – sa Lendića u Karanovac; nešto prije 20.00 sati, javljeno je da se jedna motorizovana kolona od 6 kamiona i dva topa kreće iz Kakmuža u Gornju Lohinju, što je sutradan sa zebljom i potvrđeno.⁵

Usljed razvoja situacije na sektoru Lendića, došlo je do određenih nesporazuma između Rejonskog štaba TO Klokotnica i Rejonskog štaba TO Malešići. Nisu se mogli složiti oko "upotrebe" Manevarskog voda iz Klokotnice i naoružavanja jedinica na tom sektoru. Obuka jedinica TO na tom području ipak se odvijala prema planu i bez većih poteškoća.⁶

Ključno pitanje u vojno-političkom rukovodstvu općine tih dana bilo je kako odgovoriti na učestalu pucjavu i sve ozbiljnije provokacije sa Lendića. U Općinskom štabu TO vladalo je mišljenje da uslovi za opći napad i zauzimanje tih uporišta još nisu bili sazreli. Smatralo se da je veća opasnost prijetila iz Kakmuža, odnosno sa Duraća i rejona Gornja Lohinja. To mišljenje će se potvrditi i na referisanju sa komandantima rejonskih štabova koje je održano u Općinskom štabu, 20. 5. 1992. godine. Na prijedlog komandanta Rejonskog štaba TO Gračanica Safeta Durkalića, nakon tog sastanka, izdato je naređenje jedinicama *da se položi prema Lendićima ne pomjeraju*, već da se i dalje ukopavaju i maskiraju, a da se istovremeno vrše pripreme za ovladavanje četničkim uporištima na Duraću, te nastavi postavljanje minskih polja prema Kakmužu.

Situacija na terenu, međutim, razvijala se u sasvim drugim pravcu. I pored naređenja "da se položi prema Lendićima ne pomjeraju", već sutradan, 21. 5. 1992. godine, oko 21.30 sati, u Općinski štab TO stigla je vijest

4 Naređenje Općinskog štaba TO br. 01-171/92, od 20.5.1992. godine, Arhiva Općinskog štaba TO, Ratni fond.

5 *Hronologija...*

6 Izvještaj Rejonskog štaba TO Klokotnica, br. 01-146/92 od 21.5.1992. godine, Arhiva Općinskog štaba TO, Ratni fond

o započetoj akciji snaga TO na Lendićima. Da li je spomenuto naređenje (*"da se položi prema Lendićima ne pomjeraju"*) uopće dospjelo do jedinica TO, raspoređenih u širem rejonu Lendića (Stjepan Polje, Malešići, Gračanica) ili se iz nekih razloga nije poštovalo na terenu, pitanje je koje nikad nije do kraja raščišćeno. Ono, međutim, što se pouzdano zna je činjenica da je odmah nakon potvrde spomenute vijesti, Rejonski štab TO Gračanica pretpočinio jednu svoju četu Rejonskom štabu Malešići, kako bi, u slučaju potrebe, mogla uzeti učešće u toj akciji.

22. 5. 1992.: Kulminacija krize rukovođenja i komandovanja (RIK-a) – ostavka komandanta TO

Radi boljeg razumijevanja situacije, ovdje treba reći da je u vojno-političkom rukovodstvu općine od samog početka, a posebno nakon otvaranja neprijateljstava bilo određenih podvajanja i nesporazuma, koji su u pravilu imali političku pozadinu. U određenim krugovima vladajuće SDA na općini nepovjerenje u oficirski kadar bilo je vidno izraženo. Za njih se u početku "govorkalo" da su nepouzdati, da su "komunjare" i da šuruju "sa neprijateljem", pa im se zato ne smije "dati komanda..." Čak ima nekih indicija i o pripremama oružanog napada (puča) na sjedište Opštinskog štaba TO.

Između više dokaza da je u tom pogledu itekako bilo velikih problema i nesporazuma, ovdje ćemo izdvojiti samo dva. Prvi se odnosi na pitanje Lendića i taktike otklanjanja opasnosti iz tog pravca, a drugi na motive ostavke komandanta Općinskog štaba TO. U vezi s prvim, treba reći sljedeće: dok su oficiri u Općinskom štabu TO insistirali da se linije "prema Lendićima ne pomjeraju", u nekim jedinicama na terenu, kao i među uticajnim pojedincima iz krugova SDA širilo se uvjerenje da se Lendići mogu "uzeti" odmah. To se posebno odnosilo na Manevarski vod SDA i određene grupe u jedinicama TO Stjepan Po-

lja i Malešića koje su, objektivno i bile najviše izložene dejstvima sa Lendića.

Suočen sa vidljivim opstrukcijama i raznim optužbama (između ostalih i za izdaju), komandant Općinskog štaba TO Gračanica Osman Puškar, 22. 5. 1992. godine, podnosi ostavku Ratnom predsjedništvu kao glavnom političkom tijelu općine. Pravilno procjenjujući složenost situacije, Predsjedništvo je odbilo ponuđenu ostavku i na taj način potvrdilo svoje puno povjerenje Puškaru. Usput, donijelo je odluku da se prvo sruši most kod Miričine, a potom i ostali mostovi na Spreči, preko kojih su srpske snage sa Ozrena svakog trenutka mogle provaliti na desnu stranu. Iako je na istoj sjednici, dobio punu podršku Predsjedništva, Puškar se nije složio sa odlukama o rušenju mostova, smatrajući ih preuranjenim. Njegova ostavka, iako nije prihvaćena, ipak je indikator ozbiljnosti situacije u kojoj se u tom trenutku našlo vojno-političko rukovodstvo općine.

Bilo kako bilo, poslije ovog dramatičnog sastanka, stanje se, u pogledu jedinstva rukovođenja i komandovanja (RIK-a) odbranom općine Gračanica postepeno stabilizuje, a politička podvojenost u odbrambenim strukturama brzo prevazilazi. Zna se da je u tom pogledu jako pozitivnu ulogu odigrao predsjednik općine (i predsjednik Ratnog predsjedništva) Hazim Vikalo, pravilno procijenivši da je u tako dramatičnoj situaciji besmisleno potezati bilo kakve razlike među braniocima, pa i političke. To će definitivno biti prevaziđeno nakon razornog granatiranja Gračanice i bitke na Zečevom gaju, 25. 5. 1992. godine. Rukovodni tandem Puškar i Vikalo će kasnije pokazati izvanredne sposobnosti u organizaciji odbrane i očuvanju slobodnih teritorija ove općine – prvi na vojnom, a drugi na civilnom planu.

Osim rješavanja problema u rukovođenju i komandovanju odbranom na nivou općine (kadrovskih naročito), trebalo je brzo obaviti ustrojavanje i "uvojničavanje" jedinica

TO, što takođe nije moglo proći bez teškoća. Naprotiv, bilo ih je na mnogim mjestima i na pretek, od nedostatka naoružanja, nedovoljne ili nikakve logistike, pa do bezrazložnog otkazivanja poslušnosti i izbjegavanja obaveza kako u pogledu angažovanja samog ljudstva, tako i materijalnih sredstava. Za primjer ističemo Rejonski štab TO Gračanica u čijim je jedinicama stanje, iz više razloga, bilo jako nesređeno. Tako je, na primjer, komandir Druge čete, 22. 5. 1992. godine u 8.00 sati izvijestio Rejonski štab da su mu svi ljudi, koji su bili mobilisani, samovoljno napustili položaje i pobjegli svojim kućama. Ne znajući šta da radi, zatražio je pomoć Štaba i intervenciju vojne policije koja je trebalo da pohapsi dezertere. Na drugoj strani, teritorijalni vod sa Griča djelovao je samoinicijativno, bez ikakve komande i koordinacije, po Lendićima. Bilo je i drugih slučajeva "neposlušna", samoinicijativne pucnjave, bježanja s položaja, rasula... Kako je osipanje jedinica u okviru Rejonskog štaba Gračanica tih dana bilo poprimilo zabrinjavajuće razmjere, morali su direktno intervenisati predsjednik općine i komandant Općinskog štaba TO koji su obavili seriju razgovora sa borcima i starješinama, objašnjavajući im ciljeve borbe i dalje zadatke jedinica TO. Rejonskom štabu naređeno je da ne planira nikakve napadne akcije, izuzev diverzija na mostove na Spreči u Karanovcu i Kakmužu. U slučaju da se naredi evakuacija iz Gračanice, u jednoj naredbi je stajalo da bi se koristio pravac: Gračanica – Lepar – Vjetrenica.

Obavještajni izvještaji za 22. 5. 1992. godine najavljivali su nova uzbuđenja širom općine. Tako je odmah iza ponoći primijećeno kretanje 2-3 vozila sa Lendića u Karanovac i obratno, dojavljena je pješadijska pucnjava u rejonu Miričine i Orahovice, nekoliko

detonacija u gradu; u 04.50 sati Malešići su javljali o žestokoj pješadijskog paljbi sa srpskih položaja na Lendićima i Ahmićima – ugrožene mahale Mešići i Hodžići; u 05.10 sati dio Interventnog voda pristigao autobusom iz pravca Srebrenika – njegovi pripadnici otvarali vatru iz pješadijskog naoružanja oko autobuske stanice Gračanica;⁷ u 06.00 sati ponovo primijećen kamion koji se kretao iz pravca Karanovca prema Lendićima; u 10.00 sati manja grupa civila iz Gornje Lohinje prošla kroz Seljanušu; u 10.30 vojni helikopter nadlijetao Miričinu, otvorena vatra, helikopter odletio u pravcu Ozrena; u 14.00 sati stigao je detaljniji izvještaj sa Lendića u kojem je precizirano da se iza grupe kuća, nasuprot igralištu, nalaze dva kamiona, pod ceradama koje obezbjeđuje 6 stražara, da se iznad igrališta nalaze naslagani balvani, zatim da je okolo minirano, te da se tu nalazi i mitralješko gnijezdo, sa kojeg se djeluje po Javoru i Gračanici; u 16.00 sati stigla dojava da se u kući Brane Jeremića (u Gračanici – Podgaj) nalazi snajperista; u 19.00 sati pucnjava iza Sijedog krša; oko 20.30 sati jake detonacije iz pravca Miričine; u 20.45 pucnjava na Korića Hanu; u 23.15 kolona vozila sa prigušenim svjetlima krenula u pravcu Porječine, detonacije oko kakmuškog mosta na Spreči...⁸

22. 5. 1992.: Vojno savjetovanje u Općinskom štabu TO: "za vojnički red i disciplinu..."

Referisanje održano u Općinskom štabu TO, 22. 5. 1992. godine, bilo je svojevrsno vojno savjetovanje o daljem učvršćivanju ratnih jedinica na terenu, koje su, kao što je rečeno, još uvijek bile opterećene brojnim slabostima i problemima. To su potvrđivali izvještaji komandanata rejonskih štabova koje su podnijeli na tom sastanku. Hasan Gazibegović, komandant Rejonskog štaba TO Orahovica: sitni nesporazumi između

7 Radilo se o borcima koji su upućivani na desetodnevnu obuku u Hrvatsku. Sa obuke su se vraćali uniformisani i naoružani pješadijskim oružjem. Tako je obučeno i naoružano pedesetak boraca iz svih jedinica TO.

8 Hronologija...

pripadnika odjeljenja rezervne milicije i komande čete TO u Gornjoj Orahovici, nije ostvarena kvalitetna veza sa susjednim jedinicama TO Srebrenik, izvijestio je o puškaranju u Miričini, srpski snajperista primijećen oko sprečanskog mosta između Orahovice i Bosanskog Petrovog Sela, sumnje o postojanju snajperskog gnijezda u Donjoj Orahovici, u kući u kojoj je stanovao Srbin; Safet Durkalić, komandant Rejonskog štaba TO Gračanica: nije izvršio zadatak na Duraću jer su Srbi tamo znatno ojačali, predložio koncentrisanje snaga TO u rejonu Lendići, a potom presijecanje komunikacije Karanovac – Lendići; Velija Džananović, komandant Odreda TO Gračanica postavio principijelno pitanje: koji su glavni ciljevi njegove jedinice – ili da se brani ili da napada, izvijestio da je samoinicijativno otvarana vatra sa Griča, pitao se šta će sa rezervistima, pristiglim iz Džakula itd.; Esad Bašić, komandant Rejonskog štaba TO Malešići: krajnje zabrinjavajuća situacija na terenu, “u Malešićima se nema više kome komandovati”; Faruk Smajlović, načelnik bezbjednosti u Opštinskom štabu TO: što se tiče takozvane “tespih jedinice (interventni vod SDA), Stranka treba da riješi problem formiranja vojske SDA, akcije ubuduće planirati na terenu, komande izdavati putem kurira.”

Komandant Općinskog štaba TO Osman Puškar energično je zahtijevao da se u svim jedinicama uspostavi vojnički red i čvrsta disciplina kao i vojnička pravila ponašanja. Naredio je da se u svim rejonskim štabovima i jedinicama ispisuje hronologija događaja i informacija o važnijim zbivanjima na ratištu za svaki dan, te da se vodi dnevna operativ-

na karta. Isto tako, naredio je potčinjenim da zahtjeve za popunu jedinica ljudstvom i materijalno-tehničkim sredstvima ubuduće objedinjuju i dostavljaju Općinskom sekretarijatu za narodnu odbranu, te da uspostave prioritete u snabdijevanju jedinica. To je bilo u skladu sa općim principima ustrojanja odbrane i donesenim odlukama Ratnog predsjedništva i Izvršnog odbora općine Gračanica.

Ovaj sastanak značajan je po tome što su na njemu raščišćena suštinska pitanja odbrambenih priprema na općini Gračanica – od ustrojavanja pojedinih jedinica do njihove popune i snabdijevanja. Tako se na osnovu datih instrukcija, unosi se više reda u sistemu rukovođenja i komandovanja (RIK) i uspostavljaju “pravile igre” u komunikaciji sa civilnim vlastima. U isto vrijeme, uspostavlja se sistem odgovornosti za učinjeno ili neučinjeno: od mobilizacije i popune jedinica, pa do njihove obuke, trajne logističke podrške i upotrebe.⁹

Važno je napomenuti da je tih dana u Gračanici vladalo vidljivo nezadovoljstvo zato što se pročulo da su se, navodno, sela brže naoružavala, a grad zapostavljao. Razloga za nezadovoljstvo, nespokojsvo i strah bilo je zaista na pretek, oružja, nažalost, premalo. U gradu se nalazilo svega 11 artiljerijskih oruđa iz kojih se moglo odgovoriti na eventualne napade. Sve jedinice izuzetno su oskudjevale svim vrstama naoružanja i municije, a posebno minobacačke – koja im je i bila najpotrebnija. Uprkos obavljenim dogovorima, izostala je i očekivana pomoć iz Gradačca, a situacija na terenu sve se više komplikovala.¹⁰

9 Omer Hamzić, Uprkos svemu rat, *Odabrana Gračanica* 25.5.1992. “Monos”, Gračanica, 1996. str. 43–59

10 Uspostavljanje čvrste saradnje, međusobnog pomaganja i “uvezivanja” priprema za odbranu između opština tuzlanske regije, kao dio strategije odbrane ovog prostora, bilo je dogovoreno na više uzastopnih sastanaka u Tuzli. Međusobna saradnja između opštine Gračanica i Gradačac uspostavljena je i prije otvaranja neprijateljstva na ovom području. Konkretnije, 23. 5. 1992. godine Komandant Općinskog štaba iz Gradačca udovoljava zahtjevu svog kolege iz Gračanice i u rejon Biberovo Polje – Džakule šalje jednu svoju manevarsku čet, koja je bila spremna da djeluje na liniji Sijedi krš – tt 664 – Oglavak – tt 449. Istog dana u Džakule upućuje i jedno sanitetsko vozilo, spremno za izvlačenje i zbrinjavanje ranjenika u sanitetskim ustanovama na teritoriji Gradačca. Traženu municiju za minobacače i protivavionske topove nisu mogli isporučiti jer je ni sami nisu imali. (Dokument Opštinskog štaba TO Gračanica, br. 01-187/92 od 23.5.1992. godine, Arhiva Općinskog štaba TO, Ratni fond)

Građane je trebalo ohrabriti, linije odbrane dobro učvrstiti. U tom cilju, pomoćnik komandanta za moral održao je seriju sastanaka sa kriznim štabovima po mjesnim zajednicama, koji su, u tom smislu, izvršavali svoj dio zadataka.¹¹

23. 5. 1992.: Ahmići

Redovni izvještaji, koji su, 23. 5. 1992. godine, pristizali iz rejonskih štabova, potvrđivali su porast napetosti i komplikovanje situacije oko Lendića i Duraća. Dok su iz Babića javljali o provokacijama "radi izviđanja", iz Malešića su uslijedila dva zahtjeva—prvi, "da se riješe Lendići", a drugi za pomoć na pravcu Gornji Skipovac—Babići. Iz Orahovice su javljali o sporadičnoj pucnjavi iz pravca Gornje Lohinje i Duraća, a iz Gračanice o odluci "o pomjeranju položaja prema Lendićima", o sređivanju stanja u jedinici Javor, te pripremanja za smotru jedinica.

U Općinskom štabu TO su sa zabrinutošću pratili izvještaje o pristizanju pojačanja iz pravca Karanovca na Lendiće, te ojačavanju i uređivanju njihovih položaja na tom sektoru. Iako je sa tih položaja i ranije otvarana sporadična vatra, neprijateljstva će eskalirati tek 23. 5. 1992. godine. U rejonu Zečeva gaja, toga dana desila se teška tragedija: aktiviranjem podmetnute mine na ulaznim vratima u košaru Ibrić Mejremića poginuo je Džemal Bašić, pripadnik TO iz Stjepan Polja. Nakon toga, uslijedio je pješadijski okršaj između srpskih snaga, učvršćenih na Lendićima (rajon Zečeva gaja) i pripadnika TO iz Stjepan Polja, koji su pokušavali izvući mrtvo tijelo nesretnog Bašića. Da bi preduprijedili eventualnu intervenciju iz Malešića, sa svojih položaja na Ahmićima, Srbi su otvorili žestoku vatru iz protivavionskih topova i mitraljeza po susjednim muslimanskim mahalama

Mešići i Hodžići. Pucali su iza dobro maskiranih zaklona, pa i iz nekih kuća u kojima su, kako će se kasnije vidjeti, skrivali veće količine oružja i municije. Ubrzo će uslijediti odgovor teritorijalaca iz pravca Malešića i Stjepan Polja, koji se odlučuju (kasnije se govorilo da nisu imali takva naređenja) da krenu u žestok pješadijski protivudar na Ahmiće. U pomoć im je pritekao i Hajrudin Džebo, zv. Bajbaga sa jednom grupom boraca iz jedinice SDA (Patriotske lige), koja je bila stacionirana u "Rejonu farmi" na području Stjepan Polju.

Nakon kratkotrajne pucnjave, već je bilo jasno da Ahmićani neće dugo izdržati. U popodnevnom satima počeli su panično napuštati položaje i bježati prema Lendićima i dalje prema Karanovcu. Samo osam Srba predalo se teritorijalcima, dok su svi ostali, tokom trajanja pucnjave, pobjegli. Vatra je obustavljena oko 17.00 sati. U toku zauzimanja tih položaja zapaljeno je ili eksplozivom uništeno petnaestak kuća i gospodarskih objekata. Čitavo popodne i veče izvijao se gusti dim iznad Ahmića, uz poneki prasak ili potmulu eksploziju ostavljene municije po tim kućama.

Oštra mitraljeska paljba, koja se oglasila sa mosta u Karanovcu, u rano popodne, 23. 5. 1992. godine, dok su još uvijek trajale borbe na Ahmićima, nagovještavala je žestoku srpsku odmazdu sa Ozrena. U 15.30 sati izvršen je napad sa dvadesetak granata iz minobacača 120 mm na položaje branilaca na Hurijama i na TV repetitor Straževac. Poginuo je jedan, a ranjena tri borca, od kojih jedan teže. Na vatru je uzvraćeno, takođe minobacačima 120 mm po rejonu Karanovca (kafana, pilana, most). Potom je uslijedio još jedan artiljerijski udar na Gračanicu iz pravca Lendića, Sočkovca, Karanovca i Boljanića. Granatirana je industrijska zona i donji

11 Prema dokumentaciji Općinskog štaba TO, sastanci kriznih štabova održani su sljedećim redom: 23.5. u Gračanici, Sokolu i Piskavici; 24.5. u Babićima i Škahovici; 25.5. u Doborovcima, Vranovićima, Džakulama i Prije-kom Brdu; 26.5 u Lukavici, Malešićima i Stjepan Polju; 27.5. ponovo u Gračanici, zatim u Pribavi i Donjoj Lohinji; 28.5. u Donjoj i Gornjoj Orahovici, Miričini i Rašljevi; 29.5. u Velikoj i Maloj Brijesnici, Klokotnici i Stanić Rijeci.

dio Gračanice. Pogođen je "Fering" sa tri, a "Fortuna" sa jednim projektilom. Oštećeno je više kuća na Lipi, nekoliko granata palo je na područje Griča, pogođena je Druga osnovna škola, Dom na Gaju itd.

Bila je to, ustvari, artiljerijska priprema za prvi i jedini pokušaj pješadijskog prodora s lijeve strane Spreče prema Gračanici. Razvoj jedinice, jačine, otprilike, jedne čete, počeo je sa željezničke stanice i autobaze na Sočkovcu. Primijetivši te pokrete, gračanički teritorijalci su ih odmah zasuli jakom minobacačkom vatrom sa Hurija. Uprkos toj vatri, jedna grupa četnika, jačine voda, uspjela je pretrčati sočkovački most, nakon čega se počela razvijati duž asfaltnog puta prema Gračanici. Da bi ih zaustavili, pored minobacačke vatre, teritorijalci su ih zasuli i projektilima iz jednog jedinog protivavionskog topa (PAT 20/3) s kojim su raspolagali. Dugo se prepričavalo kao anegdota da se tokom samog dejstva taj top iznenada zaglavio, pa je njegov poslužilac morao ispaliti svu raspoloživu municiju iako je imao naređenje da je štedi. Ta jaka sinhronizovana vatra odvrtila je napadače od daljeg napredovanja i primorala ih da se vrate odakle su i krenuli. Izgleda da su imali i nekoliko poginulih i ranjenih. Bili su iznenađeni "dočekom" i skupo platili pogrešne procjene onih, koji su im govorili da se Gračanica brani samo lovačkim puškicama.

Radilo se vjerovatno o nasilnom izviđanju, s ciljem da se provjeri snaga branilaca pred odlučujući napad na Gračanicu, koji je, kako će se kasnije na osnovu zaplijenjenih četničkih dokumenata utvrditi, već bio isplaniran. Tim odlučujućim napadom trebalo je da komanduje bivši potpukovnik JNA Mile Dubajić.

Gračanica je napokon ulazila u "svoj" rat, proljetni povjetarac sa Ozrena u rano majsko predvečerje nosio je zadah zeblje i smrti.

24. 5. 1992.: "stanje se pritajilo..."

Tokom nedjeljnog majskog prijepodneva, 24.5.1992. godine, u Opštinski štab TO dolazili su izvještaji o posljedicama borbenih dejstava u rejonu Ahmića i o svim ostalim događajima prethodnog dana. Iz rejonskih štabova i komandi manevarskih jedinica stizale su oštre kritike na račun Općinskog štaba TO. Ukratko, nije uspio obezbijediti jedinstvo i subordinaciju komandovanja u svim, a naročito u borbenim akcijama.¹²

Na kratkom referisanju kod komandanta Općinskog štaba TO, nakon informisanja o događajima u rejonu Ahmića prethodnog dana, naređeno je da se obustave dejstva i izvrši utvrđivanje položaja na dostignutim linijama, te da se pojača obezbjeđenje prema Sijedom kršu. Osim toga, razmatrane su i okolnosti pod kojima je došlo do paljenja civilnih objekata i kuća tokom zauzimanja četničkih položaja u rejonu Ahmića. Kao neprihvatljivo, osuđeno je ponašanje pojedinih učesnika te akcije imajući u vidu, kako se govorilo, "da mi ipak nismo kao oni". Nakon ove, na momente oštre rasprave, uslijedilo je pismeno naređenje komandanta Osmana Puškara svim potčinjenim jedinicama, kojim se "zabranjuje gađanje i uništavanje svih vjerskih, kulturnih i civilnih objekata, osim ako se koriste kao neprijateljska uporišta i utvrđenja." Protiv svih prekršilaca ovog naređenja naložio je istragu i najstrožije kažnjavanje. "Odgovornost za izvršenje ovog Naređenja", kako je napisano, "leži na komandantima rejonskih štabova TO i manevarskih jedinica TO opštine Gračanica."¹³

¹² Uz zamjerke na račun Općinskog štaba, iz Rejonskog štaba TO Klokotnica javljali su i dalje o nesporazumima sa Rejonskim štabom TO Malešići, tražili municiju, lijekove, sredstva veze itd (Dokument Općinskog štaba TO Gračanica, br. 01-195/92 od 24.5.1992. godine, Arhiva Općinskog štaba TO, Ratni fond)

¹³ Naređenje komandanta Opštinskog štaba TO br. 01-191/92, od 24.5.1992. godine, Arhiva Općinskog štaba TO, Ratni fond. (Isti smisao ima i Naređenje Štaba TO koje je dostavljeno svim rejonskim štabovima pod br. 01-227/92 i sa datumom 28. 5. 1992., Arhiva Općinskog štaba TO, Ratni fond); vidi: faksimil Naređenja

HRONOLOGIJA DOGAĐAJA DANA 24.05.1992.god.

04,45 časova	"	Dunav zove i tražio vezu sa Dravom. Neznaju dali će Drava učestvovati u izvršavanju naredjenja izdatog za 4,00
06,50	"	Dunav javio da je uspostavio vezu sa Dravom
07,15	"	Našli su mrtvu ženu na Avali 5. Čekaaju dalje uputstva.
08,30	"	Dunav 3 od Veleža tražio plameno bacač Naredjeno da Dunav 3 tri edmah djelstvuje sa istim.
10,00	"	Mere 495 tražio Besut 495
11,35	"	Velež 123 i Drava otišli kući javio Dunav 3
12,00	"	Čuju se detonacije na Rejenu Dunav 3
12,15	"	Iz Bos.Petrova sela djelstvuju iz pješadijskog neoružanja i LPA na Avalu 5
12,20	"	Dunav tri javlja da iz Karanevca traktor prevlači Tep za Lendiće
14,05	"	Naredjeno da nadležni dekteor utvrdi uzrok smrti /Delić Hajrije/
14,15	"	D.Orshovica dejevila da je Miričine napadnuta
14,20	"	Dejava iz D.Orshovice da 15 min. udarsaju minobacači iz pravca Novog Petrova sela
14,30	"	Izdato naredjeno za obaranje mesta na perječini
14,45	"	Naredjenje k-danta da se interventni vod vrati na stare pozicije
15,12	"	Dejava Dunava 3 da letjelica leti prema Javeru
16,30	"	Naredjenje da se interventni vod vrati na jučerašnje pozicije/Bričić Behrija/
16,50	"	Naredjene sirene za vazdušnu opasnost kao i stanje potpunog pripravnosti
17,10	"	Veoma jaka mimska polja oko Lendića, smeevoljna akcijski pripadnika i pri tome ranjene dva prip.TO
17,35	"	Preke spreče se grupišu tepevi iz pravca Miričine. Odbijeni napadi na Živinice, Beneviće pa se koncentriše na nas. Dejava iz Lukavca, ednosna pokušat će proboj na Brčke
20,00	"	D.Orshovica dejevila da se Miričine tuče sa minobacačima iz suprotnog pravca
20,15	"	Mere javlja da se repetiter gadja iz pravca Sečkevačkog mesta sa LPA Tepom
20,25	"	D.Orshovica javlja da se i dalje djelstvuje po Miričini
21,00	"	Kesevo javlja da su nekolike ljudi uhvatili na putu za Kleketaicu jedan je /Bradarić Osman/
21,15	"	St.Pelje javlja preko Veležića da je iz pravca Karanevca ka Lendićima pošao jedan tenk i 7 kamiona sa pješadijom
22,35	"	Ispod Durača kod Džembe stoji 4-5 vozila a na mestu za aknu se stvara veća koncentracija vozila
23,00	"	Kolona vozila od ciglene Sečkevac ka Ž.stanici
23,10	"	Avala izvršila zadatak

Za razliku od relativno mirnog nedjeljnog majskog prijepodneva, poslije podne i večer, 24. 5. 1992. godine, bilo je puno napetosti i uzbuđenja. Hronologija događaja Općinskog štaba TO za taj dan bilježi: u 12.00 sati – detonacije iz pravca Karanovca; u 12.15 sati: dejstva pješadijskog naoružanja i protivavionskih mitraljeza iz pravca Bosanskog Petrovog Sela po Miričini i Orahovici; u 12.20 sati: pokret jednog traktora sa zakačenim topom iz pravca Karanovca na Lendiće; u 14.20 sati: novi udari na Miričinu i Orahovicu iz pravca Bosanskog Petrovog Sela; u 14.30 sati: izdato je naređenje da se sruši most između Miričine i Porječine.

Interventna jedinica SDA, koja je bila stacionirana u Stjepan Polju, "Rejon farmi", istog dana u prijepodnevnom satima prebacuje svoje ljudstvo na užareno područje Ahmića. Za taj manevar nije imala naređenje Općinskog štaba TO, kojem je formalno bila već potčinjena. U popodnevnim satima jedinica počinje pripreme za nastavak dejstava prema Lendićima iako je već bilo izdato naređenje da se sve jedinice zaustave na dostignutim linijama. U 14.45 sati Općinski štab TO naređuje da se Interventna jedinica vrati na stare pozicije. Vjerovatno je bilo ozbiljnih razloga da se isto naređenje ponovi i u 16.30 sati, te da se sve jedinice Rejonskog štaba TO Gračanica stave u stanje pune pripravnosti. U 17.10 sati u Općinski štab TO stiže obavijest da su pripadnici Interventne jedinice SDA već izveli neke oružane akcije i da među njima ima ranjenih. U 17.30 sati naređeno je minobacačijama Rejonskog štaba TO Gračanica da sa tri minobacačka zrna dejstvuju po uočenim ciljevima u Karanovcu.

Osim Lendića, zabrinjavajuće informacije toga dana stizale su i iz drugih područja. U 16.50 sati: Gračanicu nadlijetali neprijateljski avioni, oglašena vazдушna opasnost; u 17.35 sati: uočeno grupisanje artiljerije s lijeve strane Spreče, prema Miričini; u 20.00

sati: dejstvo minobacača po Miričini; 20.15 sati dejstvo lakog protivavionskog topa sa sočkovačkog mosta po TV repetitoru Straževac; u 20.25 sati: potvrđena informacija da je Mirična pod minobacačkom vatrom; u 21.13 sati: motorizovana kolona od sedam kamiona sa pješadijom i jednim tenkom u pokretu iz pravca Karanovca ka Lendićima; u 22.35 sati koncentracija neprijateljskih snaga koje se usmjeravaju na Durać (4-5 vozila ispod Džambine radnje i na kakmuškom mostu, 6-7 vozila prešlo na Durać); u 23.00 sati: pokret motorizovane kolone od Ciglane do Željezničke stanice Sočkovac; u 23.40 sati: Rejonski štab Gračanica obaviješten o pucnjavi na Lendićima i u rejonu Radinog brda iz Gornje Lohinje, prema Orahovici.

Tokom dana u vojnu bolnicu Soko dovezena dva ranjenika.

Iza ponoći 24/25.5.1992. godine, kako stoji i Oprativnom dnevniku Rejonskog štaba TO Gračanica "stanje se pritajilo". Međutim, smirivanje koje je nastupilo iza ponoći nije dugo trajalo.

25. 5. 1992.: Zečev gaj, udar na Gračanicu

Osvanuo je ponedjeljak, 25. 5. 1992. godine, lijep i sunčan proljetni dan, kojeg su stanovnici općine i grada Gračanice zauvijek upamtili kao dan "svog vatrenog krštenja" i ulaska u rat na "velika vrata". Malo je validnih dokumenata, a puno razičitih viđenja i sjećanja na te događaje. S obzirom na njihov značaj i posljedice, sasvim je normalno da ih se sudionici sjećaju onako kako su ih vidjeli i doživjeli, a analitičari prema vlastitom viđenju, ocjeni i dostupnim informacijama i provjerljivim dokumentima.

Dio te uzbuđljive priče izgleda ovako:

U ponedjeljak, 25.5.1992. godine, odmah iza 06.00 sati, četnici sa Lendića nastavljaju sa provokacijama, otvaraju žestoku pješadijsku i minobacačku vatru po Malešićima i Stjepan Polju. Na te provokacije uzvraćaju je-

dinice TO, koje su bile razmještene u rejonu Ahmića. Tačno u 06.30 pripadnici tih jedinica iznenada se odlučuju da krenu u pješadijski napad na Lendiće. Iz pravca Malešića, sa prostora Ahmića, krenuli su pripadnici jedinica iz sastava Rejonskog štaba TO iz Malešića. Skoro u isto vrijeme, iz pravca Stjepan Polja ka Zečevom gaju nastupali su pripadnici Manevarske jedinice SDA, u čijem je sastavu bio i čuveni vod Hajrudina Džebe – Bajbage. Prvi cilj i jedne i druge grupe bio je zauzimanje Zečevog gaja, pošumljenog uzvišenja na prilazu Lendićima sa sjeverne strane, dobro utvrđenog i još bolje branjenog četničkog uporišta na tromeđi između Stjepan Polja, Ahmića i Lendića.

Čim su počela pješadijska dejstva u rejonu Ahmića i Zečeva gaja, četnici su počeli neselektivno granatiranje po Malešićima. Prvo je iz bestrajnog topa 82 mm pogođena munara i nekoliko kuća u blizini džamije. Potom su artiljerijsku vatru prenijeli i na Stjepan Polje, koje su tukli iz pravca Boljanića i Karanovca.

Prvu informaciju o pokretu svojih jedinica prema Zečevom gaju Rejonski štab TO Malešići prosljedio je u Općinski štab TO Gračanica tačno u 06.30 sati. Komandant Općinskog štaba Osman Puškar, koji je naslućivao mogući razvoj situacije oko Lendića, donosi odluku da preduprijedi eventualne posljedice tog neplaniranog napada. Odmah naređuje da se jedinice Rejonskog štaba TO Gračanica stave u stanje pune borbene gotovosti i sadejstvuju jedinicama Rejonskog štaba TO Malešići, zatim da se u stanje pripravnosti stavi Protivdiverzantski vod kao i još neke jedinice Odreda teritorijalne odbrane. Konkretnije, Treća četa Odreda dobija naređenje da iz zaseoka Fazlije (selo Babići) i zaseoka Mešići (selo Malešići) nastupa u pravcu Lendića pored kuća Đurića, na ulazu u Sklop prema Malešićima. Jedinica Rejonskog štaba Klokoznica, jačine 60 boraca (iz

Klokoznice, Male i Velike Brijesnice i Grapske) dobila je zadatak da nastupa iz "Rejona farmi" u Stjepan Polju prema Lendićima, sa zadatkom da se spoji sa jedinicama TO iz pravca Gračanice. U borbena dejstva uključuje se i sva artiljerija s kojom je raspolagao Općinski štab TO. Naređeno je minobacačijama da dejstvuju po istaknutim ciljevima na Lendićima, a u pripravnost je stavljen i jedan bestrajni top 82 mm.

U početnom periodu napada na Lendiće, borbene grupe iz oba pravca uspješno su napredovale. Prišle su neprijateljskim položajima veoma blizu, zavisno od konfiguracije terena, negdje i na 100 metara. Nakon dvočasovnih borbi, u redovima četnika zavlada je panika. Uspjeh akcije je bio na domaku.

Shvativši valjda da gube Lendiće, negdje oko 10.30 sati, srpski komandanti na Ozrenu naređuju svojoj artiljeriji da žestoko udari po Gračanici, a zatim i po Miričini, Donjoj Orahovici, Lohinji i Pribavi. Tokom dana upotrijebili su sva oruđa koja su imali. Niko nije mogao izbrojiti granate koje su toga dana ispaljene na Gračanicu i ostala pomenuta naselja, ali po nekim slobodnim procjenama bilo ih je više od hiljadu. U tom sedmočasovnom artiljerijskom napadu ubijeno je i ranjeno više civila, razoreno i oštećeno mnoštvo stambenih i privrednih objekata, posebno u industrijskoj zoni Gračanice.¹⁴

Nakon artiljerijskih udara, srpski komandanti sa Ozrena, procjenjuju da su Lendići i dalje ugroženi i odlučuju se da u to područje šalju pojačanja. Iz pravca Karanovca prelaze kamioni sa živom silom koja se odmah uključuje u borbu. Da bi smanjili pritisak na Lendiće, ugrožavaju Gračanicu iz pravca Lohinje i Duraća. Jedna njihova manja motorizovana kolona u pratnji pješadije krenula je da ih pojača na Duraću. Potom se pojavila kolona vozila na domaku Boljanića, koja se kretala iz pravca Tekuće.

14 Ibrahim Nurkić, Dan za pamćenje, 25. maj, 1992. godine, *Obrana Gračanice*, 25. 5. 92, "Monos" Gračanica, 1966. godine, str. 129.

Da bi osujetili te pokrete, iz Općinskog štaba TO naređuju dejstva iz minobacača 82 mm po Duraču, a iz bestrzajnog topa po karanovačkom mostu i koloni vozila u blizini Boljanića. Artiljerici dobijaju zadatak da maksimalno odgovore na četničke napade. "Rade" sve što je moguće "sa dva minobacača 120 mm i minobacačima ručne izrade 82 i 60 mm". Znajući za pometnju u četničkim redovima, pokreću se sve tri čete Odreda TO. Nažalost, treća četa nije mogla izvršiti zadatak zbog slabog ličnog naoružanja i njegovog dometa. Nedostajale su granate za bestrzajni top i minobacač 120 mm. Zatražena je pomoć od Lukavca...

Nakon nekoliko optimističkih informacija o povoljnom razvoju situacije, negdje pred podne, u Općinski štab TO iznenada počele su stizati krajnje zabrinjavajuće vijesti: zastoj na Lendićima, ima poginulih i ranjenih... U prvi mah niko nije mogao ni pretpostaviti kolike su bile razmjere tragedije.¹⁵

Epilog

Izgubljeno je deset mladih života, a Zečev gaj je ostao u četničkim rukama. Poginuli borci u ovoj bitci bit će upamćeni kao prvi šehidi pali za Bosnu i Hercegovinu na području opštine Gračanica: Mehmed Ahmedbegović – Meša, komandant Manevarske jedinice SDA (Patriotske lige), Hajrudin Džebo – Bajbaga, Vedad Đonlić, Hasib Ferhatović Pibe i Zuhdija Šestan – Zući, pripadnici Manevarske jedinice, zatim Asim Šako, Šaban Memić i Vehid Hankušić, pripadnici TO iz Malešića, te Mirsad Hamzić i Osman Ibrahimović, pripadnici TO iz Stjepan Polja.

Pod mučnim utiskom goleme tragedije i žalosti, sljedećih nekoliko dana izvlačila su se tijela poginulih boraca sa poprišta bitke, ali

su se izvlačile i pouke iz tako skupo plaćenog iskustva. Utvrđivale su se sve okolnosti pod kojima se desio 25. maj na Lendićima. Tražili su se uzroci i posljedice svih tih dramatičnih zbivanja, identifikovali naredbodavci i inicijatori jedne tako rizične akcije. Dešavao se "lagani bijeg od odgovornosti" putem uopštavanja i veličanja herojstva i žrtve koje niko nije dovodio u pitanje, govorile su se fraze o patriotizmu i zaslugama.

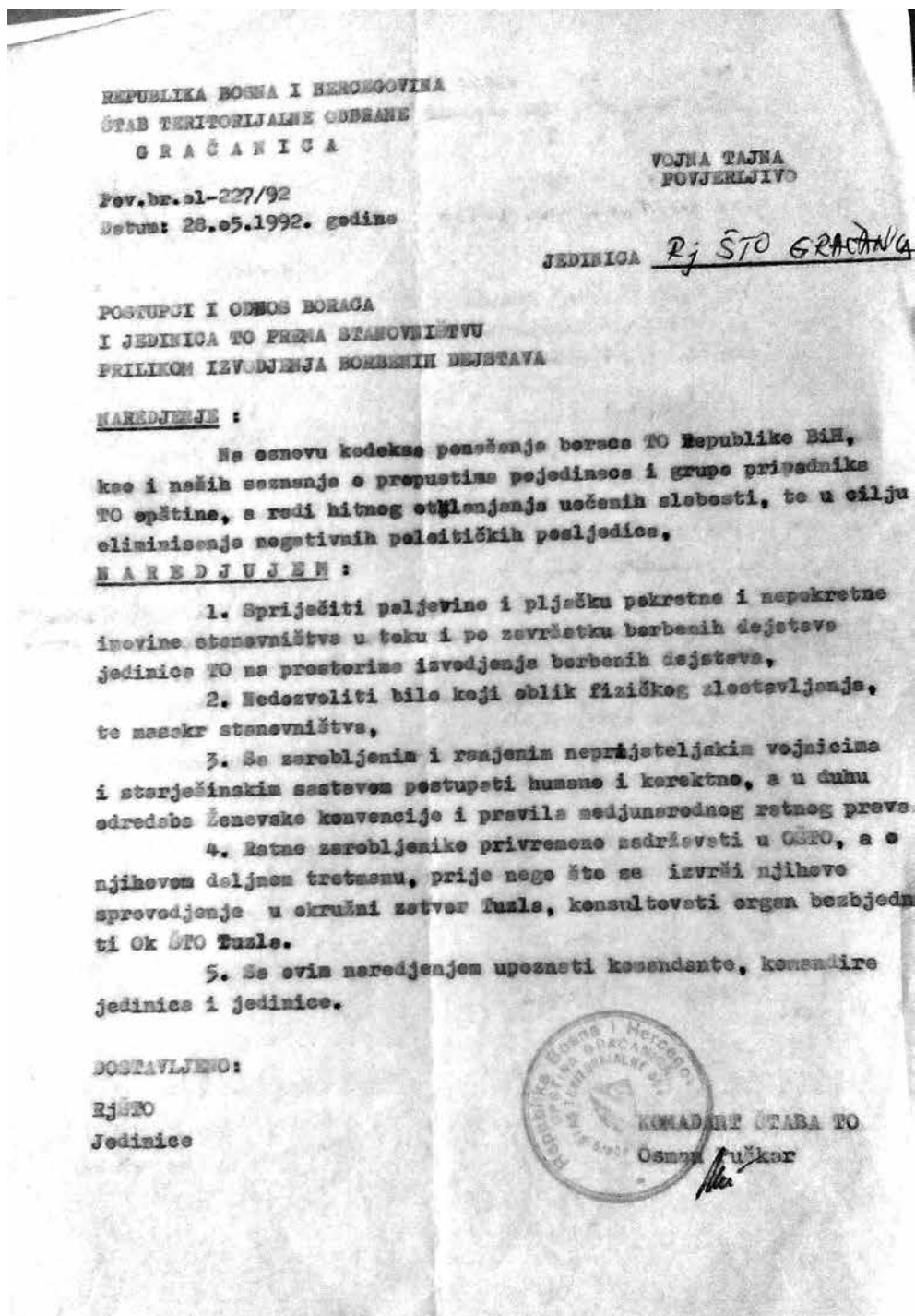
Šta se zapravo desilo?

Izveštaj Komisije Opštinskog štaba TO

Analizirajući događaje oko Lendića u periodu od 23. do 25. maja 1992. godine, odmah sutradan, 26. 5. 1992. godine Općinski štab TO Gračanica, pod svježim dojmovima goleme tragedije, konstatovao je već poznatu stvar – "da su nam jedinice nekvalitetno naoružane" i da se teško ostvaruju njihove međusobne veze, te da ima dosta nediscipline među vojskom. Na osnovu toga, zaključio je da "nismo spremni za napadna dejstva" i naredio da se sve jedinice vrate na svoje polazne položaje. Što se, pak tiče, samih Lendića, obustavljena su sva napadna dejstva u tom rejonu. Kao najrealniji, prihvaćen je plan da se Lendići "odsijeku" od Karanovca, odnosno da se prekine komunikacija Karanovac – Lendići. Za njegovu realizaciju, međutim, trebalo je nabaviti sredstva i izvršiti odgovarajuće pripreme.

Da bi stavio tačku na mnoge glasine i moguće špekulacije i optužbe za neuspjeh akcije na Lendićima, dva dana nakon tih događaja, komandant Opštinskog štaba TO Osman Puškar, formirao je posebnu komisiju, sa zatomkom da ispita "sve okolnosti vođenja borbenih dejstava na području Lendića, 25. 5. 1992. godine" i da o tome obavijesti "starije" putem referisanja komandanata rejonskih

¹⁵ Vidi opširnije u: Ibrahim Nurkić, Dan za pamćenje, 25. maj, 1992. godine, *Odbrana Gračanice*, 25. 5. 92, "Monos" Gračanica, 1966. godine, str. 123-130 (kao načelnik Općinskog štaba TO, Ibrahim Nurkić je bio, takoreći, u epicentru događaja, pa je u svom iskazu iznio kako vlastito viđenje, tako i viđenje komande u čijem se vrhu nalazio. Zato smo i odlučili da taj iskaz, u prvom redu, zbog njegove dokumentarnosti, ali i objektivnosti, preštampamo i objavimo u ovom broju "Gračanickog glasnika" kao poseban autorski prilog)

štabova TO, Odreda TO, Protivdiverzantskog voda, Manevarskog voda i dr.”¹⁶

Komisija je dobila sva ovlaštenja za izvršenje tog zadatka: da može koristiti pismena i usmena naređenja, ispitivati određena lica i skupljati druge dokaze u vezi sa navedenim okolnostima i svim borbenim akcijama, vođenim u vremenu od 23. do 25. 5. 1992. godine.

Komisija je relativno brzo izvršila zadatak i 1.6.1992. godine komandantu Opštinskog štaba TO podnijela sljedeći izvještaj:

“Na osnovu naređenja komandanta Opštinskog štaba TO Gračanica br. 01-255/92 od 27.5.1992. g. Komisija u sastavu: predsjednik potpukovnik Sakić Rasim, članovi: major Ahmetašević Galib, Kapetan Bajraktarević Ibrahim, Kapetan Gazibegović Hasan i kapetan Sprečić Senad je na bazi datih izvjava Čamdžić Ibrahima, komandira čete TO Mjesne zajednice Stjepan Polje, Šuvalić Fikreta, zamjenika komandanta Rejonskog štaba TO Malešići i Šutić Almira, borca Manevarskog voda Gračanica, konstatovala je sljedeće: kao povod borbenim dejstvima 23. i 24.5.1992. godine bio je taj što su dva borca iz Treće čete TO Mjesne zajednice Stjepan Polje Ibrahimović Ibrahima, zvanog Džija, 23.5.1992. godine poslije ručka oko 14.00 časova samoinicijativno krenula prema Ibriškinoj košari radi kontrole iste. Pri otvaranju vrata došlo je do eksplozije, pri čemu je Bašić (Bajre) Džemal poginuo, a drugi je borac ranjen. Ranjeni borac se vratio do jedinice i obavijestio borce jedinice da se poginuli nalazi kod košare. Organizovana je izviđačka grupa prema mjestu pogibije, a stigao je i interventni vof TO iz Stjepan Polja – Komandir Džebo Hajrudin (zvani Bajbaga, n.a.). Nisu mogli prići mjestu pogibije jer je položaj tučen iz rejlona Lendića. S obzirom da nisu mogli izvući poginulog, došlo je do prihvatanja borbe prisutnih jedinica TO Stjepan Polje.

U fazi borbenih dejstava u zaseoku Ahmići pojedini borci iz Interventnog voda su samoi-

nicijativno palili kuće i objekte u pomenutom zaseoku. Borbena dejstva su se odvijala do kasno u noć 23.5.1992. godine. 24.5.1992. godine jedinica TO Mjesne zajednice Stjepan Polje vratila se na polazni položaj. Pojedini borci iz ove jedinice, isprovocirani vatrenim dejstvom iz pravca Lendića (...) su zapalili nekoliko kuća u zaseoku Vasići. (Zaseok Ahmića, koji se nalazi u sjevernoj zoni Lendića, u blizini Zečeva gaja, n.a.).

U toku 24.5.1992. godine snage neprijatelja su konsolidovale svoje redove i dobile pojačanje iz rejlona Karanovac. 25.4.1992. godine u ranim jutarnjim časovima došlo je do pušaranja između neprijatelja i čete TO Mjesne zajednice Stjepan Polje, čete Mjesne zajednice Malešići, Manevarskog voda TO iz Gračanice. Oko 9.00 časova došlo je do raketiranja sela Malešići, sela Stjepan Polje i Gračanice iz pravca Boljanića, Karanovca, Sočkovca i Kakmuža, a iz rejlona Lendića dejstvovala su dva tenka, PAT i minobacači. Jedinice TO Mjesne zajednice Malešići, Stjepan Polje i Manevarski vod iz Gračanice su bez koordinirane akcije krenuli na položaje neprijateljskih snaga u selo Lendići. Akciju su bez koordiniranog dejstva predvodili Manevarski vod iz Gračanice, Interventni vod iz Stjepan Polja sa komandirom Džebo Hajrudinom (zvani Bajbaga, n.a.). Ove jedinice su upale u zasjedu neprijatelja, pri čemu je poginulo 9 boraca TO.

Borbena dejstva su obustavljena oko 22.00 časa.

Na osnovu iznesenog, može se izvesti zaključak:

1. Do borbenih dejstava na području sela Lendići došlo je stihijno i samoinicijativno od strane pojedinaca i grupa iz Interventnog voda Stjepan Polja i Manevarskog voda Gračanica, gdje je povod bila pogibija borca Bašić Džemala kod Ibriškine košare i nemogućnost njegovog izvlačenja sa mjesta pogibije.

16 Naređenje komandanta Opštinskog štaba TO br. 01-206/92, od 27.5.1992. godine, Arhiva Opštinskog štaba TO, Ratni fond.

*2. U određenim fazama borbenih dejstava su se uključile i jedinice TO iz Mjesne zajednice Stjepan Polja i Malešića, gdje je Rejonski štab TO Malešići pokušao da iskoordinira akciju, ali u tome nije uspio.*¹⁷

Umjesto zaključka

Iako je ova komisija pokušala dati objektivnu sliku i dosta uravnoteženu ocjenu ovih događaja, oni su, zbog svoje historijske važnosti, ne samo za područje Gračanice, već i šire, bili i ostali do danas predmet različitih posmatranja i interpretacija, počesto sa krajnje suprotstavljenim gledištima, ali i špekulacija o tome da li se tragedija mogla izbjeći da je bilo više koordinacije i uvažavanja unutar odbrambenog sistema koji se tek ustrojavao, a manje slabosti i političkih animoziteta, pa i opstrukcija i neposluha u pojedinim dijelovima tog sistema. Zato ovaj prilog, zbog svoje specifičnosti, emotivnih konotacija i historijskog značaja opisanih događaja i završavamo sa dva na prvi pogled kontradiktorna zaključka, od kojih je prvi (neizbježno) subjektivnog, a drugi objektivnog karaktera.

1. Toga dana dogodila se tragedija i herojstvo, mnogo pojedinačnih nesreća i zajednički podvig, neuspio pokušaj da se ostvari nemoguće, možda se desila i neka "patriotska neposlušnost", ponesenost uspjehom, ali u svakom slučaju nedovoljna pripremljenost za takva dejstva i pogrešna procjena situacije na samom terenu. Akteri su bili oni momci koji su krenuli u akciju prvi i učinili nemoguće – plativši za to skupu cijenu. Desetorica poginule na domaku Lendića. A tako je malo falilo da uspiju. Pa ipak, herojstvo za slavu i pamćenje.

2. Vojnički gledano, bilo je isuviše malo vremena, da se određene jedinice u potpunosti uklope u sistem TO, koji ni sam nije bio u potpunosti ustrojen i koji je bio opterećen određenim političkim animozitetima i unu-

trašnjim slabostima. Pa ipak, opet vojnički gledano, žrtve nisu bile uzaludne. Uz ostalo, borbena linija iz pravca Malešića i Gračanice koliko toliko je pomjerena u korist branilaca, što će biti od velikog značaja u planiranju i izvođenju narednih dejstava, a posebno prilikom konačnog zauzimanja uporišta na Lendićima, u avgustu 1992. Bilo je to prvo ozbiljno borbeno iskustvo i vojnika i starješina koje, osim nekoliko pojedinaca niko nije imao. Definitivno je postalo jasno da se bez dobro isplaniranih i vođenih vojničkih priprema više ne mogu i ne smiju poduzimati nikakva borbena dejstva. Ti su događaji ubrzali ustrojavanje i reorganizaciju snaga odbrane na području općine Gračanica, kako u pogledu formacije i preustroja jedinica TO u jedinice i sastave Armije BiH, tako i u pogledu namjene tih jedinica za napadna dejstva i odbranu (posjedanje) teritorije.

SUMMARY

Beginning of the War on Gracanica Municipality: First Days of Aggression – May 1992

This paper deals with the beginning of the war, that is the outbreak of hostilities in the territory of the municipality of Gracanica, with the details of the so-called The May Storm Over Gracanica (from 18th to 25th May, 1992) when the Chetniks from Ozren, on 25th May, 1992 performed the hardest granading over Gracanica, attempting the infantry attack on the town that got in their way of realization of the famous plan of the occupation of the region of Tuzla codenamed Drina, for the first time. According to that plan, among other things, the municipality of Gracanica was to be cut by the Chetnik movement forces from Ozren, connecting Kakmuz on Ozren side and Lohinje (Serbian settlements) on Gracanica side, farther to Smoluca and Jasenica on the road Tuzla–Srebrenik. Another offensive line

17 Izvještaj Komisije 1.6.1992. godine dostavljen je komandantu Općinskog štaba TO Osmanu Puškuru pod str. pov. br. 01-255/92, od 1.6.1992. godine, Arhiva Općinskog štaba TO, Ratni fond; Dokument su potpisali svi članovi Komisije, Osim Ibrahima Bajraktarevića.

led from Karanovac on Ozren side, connecting with Lendic in the municipality of Gracanica and further by the direction of Skipovac – Duga Njiva on Trebava. In this direction, the specifically fortified Lendići were of great strategic importance, from which provocations and artillery strikes on Gracanica and neighboring Bosniak villages were very frequent during this period. In an attempt to eliminate the danger from this stronghold, the defenders of Gracanica, on 23th and 25th May carried out an attack on the most prominent Chetnik positions towards the village Malesici in the region of Ahmici and on the established ground level of Zecev Gaj within the reach of Lendic. Taking the positions in Ahmici on 23th May, the members of the Territorial Defense of Malesići and Stjepan Polje, supported by the volunteers from the Emergency Unit of the BPDA, tried two days later to take even the ground

level of Zecev Gaj. Because of the obvious flaws in the organization of the attacks, insufficient safety precautions and inexperience, they suffered heavy losses, losing 10 young soldiers in just one day, after which all the actions in that area were suspended. The author describes in detail a series of armed provocations by the Chetniks from Ozren toward Gracanica and other settlements on the right side of Spreca, which preceded the decisive blows, on 25th May, 1992. At the same time, he points out the certain weaknesses in the organization of the defense of Gracanica, which had just escalated in the mentioned period as a result of political animosities in the military-political leadership of the municipality, and if these hadn't been overcome, they could have caused even worse consequences.

Keywords: Gracanica, Lendici, Defense of Bosnia, Zecev Gaj, the Territorial Defense, the Chetniks

Prvi "Feringov" minobacač 82 mm, nazvan "Vuknić 001" (Piskavica, maj 1992.)